

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Vlucht van middengroepen uit steden is een fabel

Er is geen sprake van dat middengroepen massaal de stad de rug toekeren. Integendeel, ze trekken weer naar de steden toe. De verbeterde werkgelegenheidskansen en het gedifferentieerde woningaanbod zijn sleutels voor succes gebleken. Maar de gelijktijdige aanwezigheid van tal van bewoners die nauwelijks kunnen meekomen, maakt dit succes uiterst kwetsbaar.

.....
 door *Annet Bertram*

Voormalig Directeur-Generaal Wonen bij het ministerie van vrom en sinds 1 mei 2007 gemeentesecretaris in Den Haag.

AL JAREN VERONDERSTELLEN beleidsmakers en politici dat de middengroepen massaal de stad de rug toekeren. Ze spreken over een leegloop, nog erger over het verdwijnen van de ruggengraat in de steden. Onduidelijk blijft in de verhalen of het echt waar is, waarom middengroepen de steden zouden verlaten en hoe erg het eigenlijk is. Vinden middengroepen de steden een totaal ongeschikt gebied om hun kinderen in te laten opgroeien, is er onvoldoende werkgelegenheid, of spelen totaal andere factoren een rol? En minstens zo belangrijk, zijn de middengroepen van nu de middengroepen van straks en zo niet, welke consequenties heeft dat dan?

Mijn bijdrage start met mijn eigen ervaringen tijdens het staatssecretariaat van Enneüs Heerma op het ministerie van vrom. De man van de verzelfstandigingoperatie van de woningcorporaties, maar ook van de evenwichtige verdeling van de woningvoorraad. De grote vraag voor hem was welke categorieën hun thuisbasis in de stad wilden hebben en houden. Van daaruit stomen we door naar recente cijfers over de in- en uitstroom in de steden en over de samenstelling van de middengroepen. Uiteindelijk komen we uit bij de hamvraag: hoe belangrijk zijn deze groepen voor de

steden. Interessant daarbij zijn ook zeer recent verzamelde, persoonlijke toekomstverwachtingen van havo-5B leerlingen van een Haagse gekleurde school. Deze zelfgeschreven verhalen vertellen bloemrijk welke relatie de kinderen tot Den Haag hebben en welke relatie ze over vijftien jaar met de stad en de Nederlandse samenleving zullen hebben.

Voor alle zekerheid even een schot voor de boeg als het om definities gaat. De categorie middengroepen wordt in onderzoek niet vaak gebruikt. Wel de term midden- en hogere inkomensgroepen. Een rekbaar begrip, waaronder inkomens vanaf anderhalf modaal worden verstaan. In mijn bijdrage vormen zowel middengroepen als midden- en hogere inkomens samen één verzamelgroep.

ENNEÛS HEERMA

Staatssecretaris Heerma was in Amsterdam wethouder toen hij in 1986 tot het ambt van staatssecretaris werd geroepen. Eén ding staat vast. Hij is binnen de volkshuisvesting nog steeds een legendarische bewindspersoon. Velen zullen dan vooral op de verzelfstandigingoperatie van de corporaties doelen. Maar er was nog een andere operatie waarbij ikzelf als hoofd Woonruimte-zaken bij het ministerie van vrom nauw betrokken was. Enneüs Heerma bond de kat de bel aan door ook een discours te starten over de evenwichtige verdeling van de woningvoorraad. Enerzijds was dit een technische discussie. Het ging over huishoudens die vooral in de steden goedkope woningen een *life time* bezet hielden, terwijl hun inkomen vrolijk doorgroeide. Het resultaat was dat het rijk de uitgaven aan huursubsidie zag groeien, omdat huishoudens met lage inkomens noodgedwongen te duur moesten wonen. Dat moest toch evenwichtiger kunnen. Hierachter lag echter een discussie die veel beleidsmatiger was. De grote steden, met Amsterdam voorop, verdedigden de bouw van voornamelijk goedkopere huurwoningen voor de grote stadsvernieuwingsopgaven. Amsterdam kende in die tijd niet meer dan krap 10 procent aan duurder huurwoningen en koopwoningen. De staatssecretaris was totaal niet gerust op het effect van deze strategie. Hij hamerde op de noodzaak om ook duurder woningen te bouwen, vanwege het broodnodige draagvlak van de stad. De steden waren maar in zeer beperkte mate gevoelig voor zijn argumenten. In menig gesprek dat ik samen met hem meemaakte was het adagium van de steden 'bouwen voor de buurt'. Iets anders werd als bestuurlijk onwenselijk en politiek onhaalbaar gezien.

De vraag is op dit moment niet zozeer wie er gelijk had. De politieke realiteit voor een wethouder en de lengte van de politieke polsstok lopen lang niet altijd gelijk op met de beleidsmatige realiteit. Boeiender is nu

de vraag of de bewuste strategie consequenties heeft gehad en wat ons dit leert voor de toekomst.

VERHUIZERS BINNEN EN BUITEN DE STAD: EEN HAAGSE *quick scan*

Over vertrekkende stedelingen doen nogal wat verhalen de ronde. De verhalen lopen uiteen van het vluchten voor de onveiligheid, de toename van de gekleurde scholen en onvoldoende leefruimte voor de gezinnen in en om de woning. In Den Haag is recent materiaal verzameld over vertrekkende en nieuwe Hagenaars in de periode tussen 1980 en 2005. Hierbij is gebruik gemaakt van het landelijke Woon Onderzoek Nederland 2006. Gelet op de vraagstelling van dit essay was ik vooral benieuwd naar de samenstelling van de twee groepen en naar hun motieven.

Het onderzoek laat één ding duidelijk zien: in tegenstelling tot degenen die naar of binnen Den Haag verhuisden, gaat het bij de vertrekkers om een lager aantal starters (37 versus 21%), en dientengevolge ook om minder alleenstaanden (55 versus 32%), een lager aandeel jongeren tot 35 jaar (60 versus 44%) en meer hogere inkomens (anderhalf maal modaal, 24 versus 49%).

Deze duidelijke verschillen tussen de twee categorieën zouden ook op evidente verschillen in motieven voor de verhuizing kunnen duiden. En nu wordt het interessant. Dat is niet het geval. Het Haagse rapport concludeert dat zowel de blijvers als de potentiële vertrekkers als belangrijkste reden de woning zelf aanvoeren. Iets minder vaak wordt de woonomgeving genoemd.

De Haagse *quick scan* duidt erop dat van alle hele en halve verhalen toch vooral zo iets praktisch als de woning en in mindere mate de woonomgeving doorslaggevend zijn voor de verhuizing uit en binnen de stad. Dit roept direct een aantal vragen op. Geldt dit voor de meeste stedelingen, en zo ja, hebben de steden daar een antwoord op weten te formuleren? Nu wil het geval dat dit voorjaar in Den Haag de tiende editie van de Atlas 2008 in de kerk tegenover het Haagse stadhuis ten doop werd gehouden; een vergelijking tussen de grootste 50 gemeenten op maar liefst 40 punten. Het thema van deze tiende editie was de leefbaarheid in relatie tot met name de arbeidsmarkt in de steden. Dat leverde de volgende verdieping op.

ATLAS 2008: DE STEDEN DOEN HET GOED!

Het rapport concludeert: 'Het gaat beter met de steden...'. En waarom gaat het beter? Omdat na een lange periode van suburbanisatie, een trek uit de stad, steden weer veel meer in trek lijken te zijn bij de midden- en hogere inkomensgroepen. Deze huishoudens willen, aldus het rapport, weer dich-

ter bij de stedelijke voorzieningen wonen, ze wensen deze voorzieningen dichter bij huis.

Allereerst een paar feitelijkheden. De cijfers geven aan dat de grootste 50 gemeenten in de jaren negentig procentueel veel minder midden- en hogere inkomensgroepen herbergden dan in de rest van Nederland. Langzaam kropen de lijnen wel naar elkaar toe. Maar pas rond 2002, dus vele jaren later, kruisen de lijnen zich. En vanaf dat moment gaat het percentage

In de steden wonen nu meer mensen uit de midden- en hogere inkomensgroepen dan daarbuiten

dan ook gestaag omhoog, terwijl het in de rest van Nederland nog steeds daalt. In de steden wonen nu meer mensen uit de midden- en hogere inkomensgroepen dan daarbuiten, aldus de Atlas. Een tweede gevolg van de re-urbanisatietendens is dat het aandeel jongeren tussen 15 en

29 jaar in de Nederlandse steden de laatste tien jaar beduidend hoger is dan in de rest van Nederland. Het is minimaal een verschil van 3 procent. In het begin van de periode daalde het percentage minder snel dan in de rest van Nederland. De laatste jaren is het percentage zelfs aan het groeien.

Een opmerkelijke uitslag, na alle zorgen over de middengroepen en hun gehechtheid aan de steden. Dit vraagt natuurlijk om een verklaring. Allereerst mogen we, zonder in superlatieven te schieten, wel zeggen dat de woningbouwprogramma's sinds Heerma behoorlijk zijn bijgesteld. Er is geen stad meer in Nederland die overwegend voor de bouw van sociale huurwoningen kiest. De meeste steden hanteren, afhankelijk van de collegeprogramma's, tussen de 30 en 40 procent sociale woningbouw. De rest wordt in de duurdere huur en koop gerealiseerd. Voorwaar een fikse bijstelling. Daardoor is het voor de midden- en hogere inkomensgroepen ook weer mogelijk geworden om in de stad te blijven. Voor huishoudens met kinderen zullen het vaak de nieuwbouwwijken zijn. Maar ook in de binnensteden zelf kiezen colleges ervoor om een veel gedifferentieerder woningbestand in de aanbidding te hebben.

Naast een veel gedifferentieerder woningaanbod is er in de steden evenzeer sprake van een sterk verbeterde arbeidsmarkt. Een paar getallen uit het Atlasonderzoek spreken boekdelen. In de grootste 50 gemeenten is er per inwoner gemiddeld 0,97 baan beschikbaar. Er is in het onderzoek gekeken naar de banen in de stad en in de regio. Voor de regio is gecorrigeerd voor reistijd, rekening houdend met files, en voor mensen uit de regio die ook in de markt zouden zijn voor de betreffende banen. Voor de rest van Nederland is dit 0,94 procent. Voor Amsterdam en Den Haag is er zelfs voor elke inwoner een baan beschikbaar, respectievelijk 1,028 en 1,014. De

conclusie is helder. In de grote steden is een enorm aanbod aan banen, en in sommige daarvan is het zelfs zo dat niemand als gevolg van gebrek aan werk werkloos zou hoeven zijn.

Een sterk verbeterd aanbod van geschikte woningen en een rooskleurige werkgelegenheidssituatie. Twee belangrijke ijzers in het vuur die de steden toch aantrekkelijker moeten maken voor de middengroepen. Dat is ook zo gebleken. De suburbanisatie is omgebogen naar een re-urbanisatie. Toch blijven de steden met het etiket onveilig zitten, toch is het niet voor niets dat inmiddels verschillende kabinetten en alle colleges uit de grote steden zich behoorlijk druk maken om de leefbaarheid. En hier doemt een probleem op dat tamelijk bedreigend voor de geboekte resultaten kan zijn. In het Atlas-onderzoek heet dat de kruitvattheorie. Voor het kabinet en de colleges vertaalt zich dat in de wijkenaanpak. De vraag is waar in de toekomst de bedreigingen en de kansen voor de steden zitten.

ATLAS 2008 EN DE SCHAAL VAN DE STAD:

BEDREIGINGEN EN KANSSEN, DE PARADOX VAN HET SUCCES

De succesvolle re-urbanisatie is niet het einde van het verhaal. De onderzoekers hebben in een handzaam model de bedreigingen en kansen voor de steden in beeld gebracht. En wat blijkt? De leefbaarheidproblemen in de stad lijken juist het resultaat te zijn van aan de ene kant de aanwezig-

heid van succesvolle inwoners, samen met bewoners die niet of nauwelijks meekunnen in de vaart der volkeren. De sociaaleconomische achterstand van mensen, juist in combinatie met een kansrijke omgeving, is één van de belangrijkste verklarende factoren voor overlast en onveiligheid in wijken en steden. Dit is de kruitvattheorie. Niet alleen

Juist de aanwezigheid van succesvolle inwoners samen met bewoners die niet of nauwelijks meekunnen, zorgt voor overlast en onveiligheid

Den Haag, Rotterdam en Amsterdam scoren hoog (respectievelijk op de plaatsen 50, 49 en 45) maar ook Schiedam, Helmond, Vlaardingen en Leeuwarden staan hoog in de ranglijst.

Kortom, als de steden de re-urbanisatie onomkeerbaar willen maken, dan zal er flink aan de weg moeten worden getimmerd. Het is geen wet van Meden en Perzen dat de hoge en middeninkomens permanent aan de steden kunnen worden gebonden. Dat hebben de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw wel laten zien.

En als één ding duidelijk is geworden, dan is het wel dat steden bijzon-

der veel baat hebben bij het vasthouden en opnieuw aantrekken van deze huishoudens. Het draagvlak van de stad en de aantrekkingskracht van de steden worden er in belangrijke mate door bepaald. Uit het Atlas-onderzoek en het aanvullende onderzoek *De schaal van de stad* wordt veelvuldig op het doorslaggevende belang gewezen van de aanwezigheid van een hoogopgeleide bevolking in de stad. Er bestaat inmiddels meer onderzoek waaruit een duidelijk causaal verband tussen de economische groei van een stad en het aanwezige menselijk kapitaal wordt aangetoond. En nog specifieker: hoe meer hoger opgeleiden, hoe meer een stad groeit. Bedrijven lijken bij hun vestigingskeuze vooral rekening te houden met de keuze uit werknemers, maar ook met de kwaliteit van het arbeidspotentieel. Zelfs de aanleg van bedrijventerreinen heeft in de Nederlandse steden geen meetbaar significant effect op de werkgelegenheids groei. Een tamelijk heftige conclusie. Het is wel nuttig, aldus de onderzoekers, maar, naar verwachting, niet om bedrijven naar jouw stad te halen die niet van zins waren om te komen. En bij de analyse van overlast en onveiligheid komt expliciet naar voren dat het gebrek aan hogere inkomensgroepen, gezinnen met kinderen, zelfstandigen en ouderen de stad bepaald geen goed doet. De veronderstelling is dat juist deze groepen zorgen voor een samenbindende werking en sociale controle. Voorwaar in deze tijden geen sinecure.

VASTHOUDEN VAN HET SUCCES:

EEN BEETJE VAN HEERMA EN EEN BEETJE VAN DE WIJKENAANPAK

Alles bij elkaar opgeteld is er sinds de jaren negentig in de steden een enorme slag gemaakt. Het woningaanbod is sinds staatssecretaris Heerma behoorlijk gewijzigd. Veel meer geschikt aanbod voor de midden- en hogere inkomens. Qua werkgelegenheid gaat het crescendo. In sommige steden is er per inwoner zelfs meer dan één baan. Geen wonder dat de gehechtheid aan de steden is toegenomen. Het is niet voor niets dat de hoofdconclusie uit *De schaal van de stad* luidt: ‘De aantrekkingskracht van een stad is (...) afhankelijk van de kwaliteit van de woningen en de mate van overlast en onveiligheid, van het voorzieningenniveau in de stad en van de economische kansen en de natuurlijke kwaliteiten die de regio biedt.’¹ En tegelijk is evident dat de steden groot belang hebben bij het vasthouden en aantrekken van de midden- en hogere inkomensgroepen. De hoofdconclusie vervolgt: ‘Die economische kansen in de steden blijken op hun beurt ook weer afhankelijk te zijn van de samenstelling van de bevolking in de stad’.

Het vasthouden van dit succes betekent uiteraard doorgaan met *the good work*. Tegelijk maakt de kruitvattheorie ons er nog eens extra bewust van dat de aanpak van de wijken, zoals inmiddels tussen de colleges van

de grote steden en het rijk afgesproken, moet worden doorgezet. Juist de combinatie van fysiek en sociaal beleid, van woningbouwprogramma's en inburgering, van onderwijs- en werkgelegenheidsprogramma's, van veiligheidsmaatregelen en gericht jongerenbeleid, van schoonmaakacties en economisch beleid moet ervoor zorgen dat de midden- en de hogere inkomens in de steden blijven en dat de stedelingen die nu amper meekomen, uiteindelijk ook hun bestemming gaan bereiken. Dat is een maatschappelijk belang. Maar laten we niet uit het oog verliezen dat ons zakelijk belang minstens zo groot is.

KLEURRIJKE NIEUWE MIDDENGROEPEN

Als we aan de middengroepen denken dan ziet menigeen het gezinnetje voor zich waar de folder van pretpark, camping en soms politiek materiaal mee getooid is. Een blik op de Haagse situatie voor 2025 leert dat hierin drastisch verandering zal komen. Het aantal Nederlanders daalt van 53 naar 46 procent, de categorie overig geïndustrialiseerd daalt van 9 naar 7 procent en de rest groeit, met name de groepen Antilliaanse, Arubaanse en Marokkaanse Hagenaars. Het zal niemand verbazen dat de ontwikkeling van de beroepsbevolking een eender patroon laat zien. Ook hier daalt het aantal Nederlanders. Alle andere etniciteitsgroepen blijven constant, dan wel groeien.

Duidelijk is dat de steden zich uiteraard moeten blijven inspannen om de klassieke middengroepen te accommoderen. Maar tegelijk is het ook nodig rekening te houden met een nieuwe categorie. Vooral bij de invulling van het wijkenbeleid is het enorm van belang dat de sterke huishoudens de wijken niet automatisch meer hoeven te verlaten als het hen beter gaat. Onderdak aan velen, dus juist ook voor de nieuwe middengroepen, is het credo. Daarom is het ten slotte goed om een eerste kijkje achter de schermen te nemen bij een havo 5-klas midden in een oude Haagse stadswijk. De leerlingen hebben voor maatschappijleer drie opstellen geschreven: over hun *roots*, over Nederland en over hun toekomst. Het gaat om leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond. Sommige meisjes zijn gesluierd, sommige leerlingen komen uit streng religieuze gezinnen, bij andere is er een lichtere vorm van religie binnen het gezin; ze komen uit alle windstreken. Toch is het opvallend en hoopvol dat alle leerlingen meer dan ambitieus zijn. Veel willen na het havo nog de vwo-opleiding afmaken, en in elk geval willen ze stuk voor stuk een goede baan, variërend van accountant, advocaat, CEO bij een groot bedrijf, verloskundige, leraar, eigenaar van een bedrijf, tot fysiotherapeut en psycholoog. Sommigen voorzien problemen, maar de meesten gaan ervan uit dat zij hun bestemming

zullen vinden. Ook de meisjes kiezen voor een opleiding. Wellicht tegen veler verwachting in zien zij zichzelf over vijftien jaar naast opvoeder, soms van tien kinderen, nog steeds in het arbeidsproces actief.

Een gesluierd Marokkaans meisje zegt over haar toekomst: 'Ik zie mezelf als een succesvolle zakenvrouw. Het zal hoop ik helemaal niet moeilijk zijn om een baan te kunnen vinden zolang je maar goed onderwijs hebt genoten. Ik zal ook niet opvallen tussen mijn collega's want wat maakt mij anders dan zij? (...) Ik zal later in een eengezinswoning wonen in een buitenwijk en niet in een achterstandswijk.'² Een Surinaamse jongen zegt: 'Ik wil later graag een huis en mijn gezin hebben. (...) En wat ik graag heb zijn vrienden met verschillende achtergronden. (...) Bijna alle jongeren van nu willen over 15 jaar het volgende: een gezin, een huis, een auto en veel geld. Natuurlijk wil ik dat ook, maar je moet ook serieus en eerlijk zijn zodat je snel een baan krijgt en ervoor zorgt dat Nederland vooruit gaat.'³ En onze gesluierde Marokkaanse, die werken als verloskundige en tien kinderen zegt te gaan combineren: 'Ik vind dat Nederland veel mensen een kans geeft. (...) Maar aan de andere kant vind ik Nederland ook wel een beetje te soft. (...) Sommige mensen moet je een beetje harder aanpakken. Zoals de hangjongeren in de achterstandswijken. Van het dreigen met hardere maatregelen en boetes trekken zij zich niks aan. Een harde aanpak is wat ze nodig hebben. Desnoods stuur je ze naar een heropvoedingskamp'.⁴

Er is ook voor nieuwe en toekomstige middengroepen alle redenen het Heerma- en wijkenrecept onverkort door te zetten.

Literatuur

Dso/Beleid/Onderzoek, <i>Bevolkingsprognose Den Haag 2008-2025</i>, Den Haag april 2008. Dso/Beleid/Onderzoek, <i>Notitie 'Kenmerken vertrekkende en nieuwe Hagenaars</i>, 7 januari 2008. Leerlingen H5B City+College-onderdeel van	de Johan de Witt Scholengroep, <i>Wie ik ben is een verhaal</i>, Den Haag najaar 2007. Marlet, Gerard en Clemens van Woerkens, <i>Atlas voor gemeenten 2008</i>, Stichting Atlas voor gemeenten, Utrecht april 2008. Marlet, Gerard, Maarten Bosker, Clemens van Woerkens, <i>De schaal van de stad</i>, Atlas voor gemeenten, Utrecht 31 mei 2008.

Noten

- 1 Marlet, Bosker e. a., 2008, p.10
- 2 Uit: *Wie ik ben is een verhaal*, p.26
- 3 *Ibid.*, p. 75
- 4 *Ibid.*, p. 30